

Derleme

YAŞLILIKTA KUŞAKLARARASI İLİŞKİLER

Intergenerational Relations in Old Age

İsmail TUFAN*
Suzan YAZICI**

* Doç. Dr., Akdeniz Üniversitesi

** Dr., Akdeniz Üniversitesi

ÖZET

Kuşaklararası ilişki ile farklı kuşakta olan kişiler arasındaki ilişki tanımlanmaktadır. Yaşam süresinin uzaması ve modernleşme süreci sonucunda yaşlı bakımında ihtiyaç artmakta, bu durum kuşaklararası ilişkilerde de değişmelere yol açmaktadır. Daha iyi maddi koşullar ve bakım sigortası gibi girişimler yaşlı bireylerle ilişkiyi sağlamlaştırabilir.

Anahtar Sözcükler: Yaşlılık, kuşaklararası ilişkiler, aile

ABSTRACT

Intergenerational relations are described as relations between people from different generations. The longer life expectancy and modernisation has increased the need for elderly care which has also resulted in changes in intergenerational relations. The relations with the elderly can be ameliorated through

better financial conditions and through interventions like care insurance.

Key Words: Elderly, intergenerational relations, family

GİRİŞ

Aile, karşılıklı dayanışma, sempati ve mahremiyet ilkelerine yaslanan en önemli sosyal sistemdir (Fookan, 1999). Yaşam süresinin uzaması bugün birçok kuşağın bir arada yaşadığı toplumun ortaya çıkmasına katkıda bulunurken aile kapsamındaki kuşaklararası ilişkiler açısından da ilk etapta olumlu bir zemin yaratmaktadır.

Kuşaklararası ilişki kavramıyla, farklı kuşağa mensup bireyler arasındaki sosyal ilişkiler ifade edilmektedir. Bu ilişkilere hem objektif koşullar hem de sübjektif algılamalar etki etmekte, aile kapsamındaki kuşaklararası ilişkiler, bunların etkisi altında gelişmektedir (Schütze, 2000).

Modernleşme sürecine giren toplumlarda ailenin gelişmesi ve güncel durumu hakkında çok sayıda sosyolojik araştırmalar yapılmış, bunlardan elde edilen bulgular, özellikle iki görüşün çok dirençli ve yanlıs olduklarını göstermiştir. Birincisi yaşlıların egoist sebeplerden ötürü bakımevlerine sürüldükleridir. Diğer ise “büyük aile efsanesidir”, yani onurlu bir yaşlılık için çekirdek ailenin yerine büyük ailenin daha iyi bir alternatif sunabildiği iddiasıdır (Fookan, 1999; Schütze, 2000). Reel durumlarla karşılaştırıldıklarında, bu iki iddianın da çürük temelleri hemen ortaya çıkmaktadır.

Türkiye nüfusunun demografik değişimlerden dolayı belirgin şekilde değişen yapısı, yakın gelecekte daha da

değişecektir. Yaşam süresinin uzamasından kaynaklanan yaşlı insanların çoğalması ve (hala yeterince yüksek bir düzeyde olmasına rağmen) doğum oranlarında meydana gelen gerilemeler, aile kapsamında kuşaklararası ilişkilerin önemini daha arttıracaktır. Özellikle bakıma muhtaç yaşlılar ve onlara bakan aile fertlerinin perspektifinden bakıldığında, aile ilişkilerinin yeni değerlendirilmelere tabi tutulmasının gerekli olduğu anlaşılmaktadır.

Ailenin Tarihsel Süreçteki Gelişmesi

Bugünkü anlamıyla ailenin tarihsel geçmişi henüz pek uzun değildir. 18.yüzyılın son çeyreğinde endüstrileşmenin etkisiyle ortaya çıkmıştır. Çalışma ve aile ortamlarının birbirinden ayrılmasıyla aile ilişkileri değişime uğramıştır. Daha önce çocuklar ekonomik yararlılık (utilitarizm) açısından algılanırlarken, yeni oluşan aile ilişkileri içerisinde bir başkasının yerine konulamayacağı emsalsiz varlıklar olarak algılanmaya başlanmıştır (Aries, 1975).

Ailenin gelişme sürecini inceleyen araştırmacılar, eskiden yaşlı insanların genellikle çocuklarıyla birlikte yaşadığı iddiasının (en azından orta ve kuzey Avrupa toplumlarında) geçerli olmadığını ortaya koymuşlardır. Eğer yaşlılar kendi geçimlerini kendileri sağlayamayacak durumdaysa, o zamanlar bu yaşlılar, sosyal çevrelerinde bir yük olarak algılanmışlardır (Borscheid, 1992).

Buna rağmen aynı dönemlerde ortaya atılan bir efsane bugüne kadar ayakta kalmayı başarmıştır. Buna göre sözde yaşlıların çoğu çok eskilerden beri çocukları ve torunlarıyla birlikte yaşamaktaydılar. Bu durum 18.yüzyılda resamlara da iyi bir tema olmuş, o dö-

min resimlerine yansıtılmıştır. Mitterauer, 1976 ve Schütze, 2000 göre sağlıklı ve zinde yaşlıları, çocukları ve torunları arasında gösteren resimlerin topluma iletmeye çalıştığı asıl mesaj ahlaki-etik niteliktedir. Verilmek istenen mesaj; mademki, eskiden beri çocukları yaşlılara bakmaktaydılar, o zaman bugünkü genç kuşakların da bu geleneği sürdürmeleri gerekir şeklindedir

Günümüzde Aile Kapsamında Kuşaklararası İlişkiler

1960'lı yıllardan bu yana aile ilişkilerinin "mesafeli mahremiyet" kavramıyla tanımlandığını görmekteyiz (Rosenmayr & Köckeis, 1965; Fookan, 1999). Bununla farklı konutlarda ikamet eden kuşakların aralarındaki iyi ilişkilerin devam ettiği ifade edilmeye çalışılmaktadır. Son çocuğu da evlenip ailesini kurduktan sonra "boşalan yuva (empty nest)"da yalnız yaşamaya başlayan yaşlıların çoğu çocuklarıyla sosyal ilişkilerini devam ettirmektedir. Ampirik araştırmalar yaşlıların %80'den fazlasının en az bir çocuğundan en fazla bir saatlik mesafede oturduğunu göstermiştir (Lauterbach, 1998).

Ailenin gelişimiyle ilgili araştırmalardan bilinmektedir ki ailesel kuşak ilişkileri duygu yüklüdür. Hem yaşlılar hem de gençler, bundan büyük ölçüde memnundurlar. Dayanışma ve yardımlaşma temeli üzerine kurulan ilişkilerinde gençler yaşlı ebeveynine daha çok pratik yardımlar sunmaktadır. Yaşlıların ise çocuklarına daha ziyade ekonomik destek verdikleri görülmektedir (Schütze & Wagner, 1995). Fakat Türkiye'deki durumun daha farklı olduğuna işaret eden bulgulara rastlanmıştır. Şüphesiz Türkiye'de yetişkin çocuklarını maddi açıdan destekleyen yaşlı ebeveynle-

re rastlamak mümkündür. Ancak Türk yaşlısının ekonomik gücü bir hayli düşük olduğundan, çocuğuna ekonomik destek verebilecek yaşlıların sayısının pek kabarık olamayacağı da kesindir. Daha ziyade, yaşlılar kendi geçimlerini sağlayabiliyorsa, bunun çocuklarının yükünü azaltan bir etki yaptığından hareket edilmesi gerekir. Çünkü 10 yaşlıdan 9'u herhangi bir gelire sahip olmadığını belirtmektedir (TÜİK, 2002; Tufan, 2007).

Aile içinde cereyan eden kuşaklararası ilişkilere, yaşlının çocuklarının çalışma durumunun etki etmediğini gösteren araştırma sonuçlarına ulaşılmıştır. Yani yetişkin çocukların çalışıyor veya çalışmıyor olmalarının, kuşaklararası ilişkileri iyi veya kötü yönde etkilediğini gösteren ampirik bulgulara rastlanmamıştır (Schütze & Wagner, 1995). Fakat bu bulgunun da Türkiye perspektifinden doğru şekilde yorumlanması gerekir. Almanya'nın sosyal güvenlik sistemi, işsizleri tek başına bırakmayan, yeterli olmasa da işsizlik parası ve ek sosyal yardımlarla destekleyen özellikler taşımaktadır. Türkiye'nin sosyal güvenlik sistemindeki bu eksiklerin işsiz gençlerin yaşlı ebeveyniyle ilişkilerine çeşitli şekillerde olumsuz etki edebileceği göz ardı edilmemelidir.

Türkiye açısından daha önemli bir bulgu, coğrafi mesafenin aile ilişkilerine yaptığı etkilerdir. Kuşaklar birbirlerinden coğrafi konum itibarıyla uzaklaştıkça ilişkilerinde çözümler meydana gelmektedir. Fakat üzücü olayların ortaya çıktığı durumlarda, coğrafi mesafenin etkileri de ortadan kalkmaktadır (Schürze & Wagner, 1995). Ampirik kanıtları ortaya konulmuş bu bulgunun, Türk ailesi açısından öneminin, iç göç olgusuyla birlikte düşünülmesi gerekir.

Köyden kente doğru gelişen göçlere katılamayan veya katılmak istemeyen yaşlılarla çocukları arasındaki coğrafi mesafe genellikle büyük olmaktadır. Bu da sosyal ilişkilerine olumsuz etkiler yapmaktadır. Nitekim Antalya'da gerçekleştirilen, bakıma muhtaç yaşlılara bakan aile fertlerinin denek olarak katıldığı ampirik araştırmanın sonuçları, bu yaşlıların sosyal ilişki ağının, çocuklarıyla coğrafi mesafeye bağlı olarak azaldığını saptamıştır (Tufan, 2008).

Kuşaklararası İlişkilerin Geleceği

Toplumsal yaşlanma nedeniyle önümüzdeki yıllarda bakıma muhtaç yaşlı sayısında büyük bir artış olacağından hareket etmemiz gerekir. Dünya Sağlık Örgütü verilerine göre 2050 yılında 100 milyona ulaşacak olan nüfusumuzun %30'unu yaşı 60 ve üzerindeki kişiler meydana getirecektir. Bunlar arasında kronik hastalar, engelliler ve günlük yaşam aktivitelerinde yardıma ve bakıma ihtiyaç duyacak yaşlıların sayısının bir hayli kabarık olacağına da kesin gözüyle bakılabilir. Çünkü ampirik verilerin analizlerinden elde edilen bulgular, yaşlılıkta engellilik ve bakıma muhtaçlığın üst düzeye fırladığını, ama birçok kişinin yaşlılık dönemine girmeden önce sağlık ve bakıma muhtaçlık sorunlarıyla karşı karşıya kaldığını göstermiştir. Nüfusumuzun %12'den fazlasını engellilerin meydana getirdiği (TÜİK, 2002; Tufan, 2007) düşünülürse, yakın ve orta vadede yaşlı kuşağın mensupları arasında bu sorunların yaygın olacağı da şimdiden bellidir. Bu açıdan bakıldığında aile kapsamındaki kuşaklararası iyi ilişkilerin devamı, hem yaşlılar hem de gençler açısından büyük önem taşımaktadır.

Batı toplumlarında, örneğin Almanya'da

2030 yılında yaşı 60 ve üzerindeki bireylerden sadece %47'sinin evli statüsüne sahip olacağı, %10'nun eşinden boşanmış, %10'nun bekar ve %33'nün ise dul olacağı öngörüsünden hareket edilmektedir (Fookan, 1999). Türkiye'de bekarlık ve eşten boşanma olaylarının düzeyi ne yaşlılarda ne de gençlerde bu kadar yüksektir. Fakat gelecekte dul yaşlıların ve özellikle de yaşlı dul kadınların sayısında büyük bir artış meydana gelecektir. Daha şimdiden yaşlılar arasında dul kadınların sayısının dul erkeklere nazaran belirgin şekilde daha fazla olduğu saptanmıştır (TÜİK, 2002; Tufan, 2007).

Gençlerin yaşlı ebeveynlerini yarı yolda bırakma niyetine sahip olmamaları, böyle bir durumun ortaya çıkmaya çağının bir garantisi de değildir. Sadece yaşlılar değil, onların çocuklarının da ekonomik açıdan güçsüz oluşu, bakıma muhtaçlığı, gençler açısından önemli bir yük faktörüne dönüştürmektedir.

Sonuç ve Geleceğe Yönelik Öneriler

Türkiye'de sayıları az olan çocuksuz yaşlıların, bakıma muhtaçlık sorunuyla karşı karşıya kalmaları halinde, bir bakımevine nakli, büyük bir ihtimalle, arzu edilen bir durum olacaktır. Çünkü bu yaşlıların bakımını akrabalarının üstlenme olasılığı pek yüksek değildir.

Diğer taraftan araştırmalar şunu da göstermektedir: Gençlerin ekonomik durumu bozuldukça, yaşlısının bir bakımevinde bakılması isteği artmaktadır (Schütze, 1999). Fakat Türkiye'de bu isteğin varlığını algılamak pek mümkün olmamaktadır. Çünkü "bakımevi" hem tesis sayısı hem de bundan yararlanmayı sağlayacak ekonomik olanak-

lar bakımından yetersiz bir düzeydedir. Bakım sigortasının sosyal güvenlik sistemine eklenmesi ve bundan herkesin yararlanmasının sağlanması halinde, yaşlıların bir bakımevinde mi yoksa ailesi tarafından mı bakılacakları daha iyi anlaşılacaktır. Ancak bakım sigortasının bulunduğu ülkelerdeki tecrübeler, ailelerin yaşlısına bakmaya daha fazla eğilim gösterdiklerini ortaya koymaktadır. Bakım sigortası, bu bağlamda, öncelikle aileyi bakım görevinde destekleyici bir işleve sahiptir. Evde bakımın mümkün olmadığı durumlarda bakımevi imkanından faydalanılmaktadır. Türkiye'de de bakım sigortası üzerine tartışmaların başlaması önerilmektedir.

Bakım görevini üstlenen aile bireylerinin, bundan bedensel, psikik ve sosyal açılardan zarar gördükleri, kendi sağlıklarının bozulduğu, ekonomik sıkıntılarının ortaya çıktığı ve sosyal çevreden soyutlandıkları da tespit edilmiştir. Dolayısıyla yaşlısına bakan bireylerin çoğu, bu sorumluluğu üstlenerek, kendileri bunun kurbanı olmaktadır. Öte yandan bakımı üstlenen aile fertlerin çoğu bakım konusunda hiçbir bilgiye de sahip değildir. Bu hem bakımın kalitesini düşürmektedir, hem de bakıcının yükünü daha arttırmaktadır. Bu yüzden burada getirilecek tavsiyelerden biri de, bu kişilere bakımla ilgili psikososyal ve bakımlarda gerekli olan tıbbi konularla ilgili danışmanlık hizmetleri verilmesi olacaktır. Antalya'da faaliyet gösteren Ulusal Sosyal ve Gerontoloji Derneği'nin 2007 senesinde, yaşlısına bakan kadınlar için açtığı ücretsiz kurs projesi, bu tür çalışmalara iyi bir örnek teşkil etmiştir.

Yaşlısına bakan bütün aile fertlerinin çalışmadıkları varsayımından da hareket edilmemelidir. Çoğunu kadınların

meydana getirdiği bu kişiler arasında hem çalışan hem de yaşlısına bakanlar da bulunmaktadır. Fakat bakım sorumluluğunu üstendikten sonra birçoğu çalışma yaşamına son vermek zorunda kalmaktadır. Yeni yasal düzenlemelere gidilerek yaşlısına bakan kişilere “bakım izni” olanağı da yaratılmalıdır.

Genel kaniya göre evde profesyonel bakımlar, ailenin yükünü hafifletmektedir. Fakat Borchers (1997) bunun doğru olmadığına, yeterli ve düzgün işleyen bir sosyal hizmet ağının henüz oluşmamış olmasından dolayı evde yapılan profesyonel bakımların ailelerin yükünü ağırlaştırdığına dikkat çekmektedir. Profesyonel bakım gereksinimini olan aileler asıl görevin kendilerinde olduğunu düşünmekte, bu ihtiyacın oluşması durumunda toplumun sosyal kontrol mekanizmasının baskısını hissettiklerini belirtmektedirler.

Yaşlı bakımında geriatri kliniklerine de ihtiyaç giderek artacaktır. Geriatri klinikleri, hastaneden taburcu olan yaşlıları günlük aktivitelerini tekrar kendileri yapabilecek duruma getirmeye çalışmaktadır. Hekim, hasta jimnastikçisi, hemşire, fizyoterapist, uğraşı tedavisi uzmanları, ergoterapist ve sosyal hizmet uzmanından oluşan ekip şeklinde çalışmaktadırlar.

Çekirdek aileye alternatif olarak gösterilen büyük aile modeli, bakıma muhtaç yaşlıların bakılacaklarının bir garantisi değildir. Çocuk sayısı arttıkça, yaşlıların daha iyi bakılacaklarından da hareket edilmemelidir. Daha ziyade günümüzün aile modeli olan çekirdek ailenin bu konuda desteklenmesi gerekmektedir. Demografik değişimlere bağlı olarak önemi yaşlılar açısından daha artan çekirdek ailenin yaşlısıyla ilişkilerini

korumasına ve daha da sağlam temellere oturmalarına yardım edecek sosyal politik girişimlere Türkiye'nin acilen ihtiyacı vardır.

KAYNAKÇA

Aries Ph. (1975) “Geschichte der Kindheit”, München, Wien: Hanser Verlag.

Baltes P.B. ve Mittelstrass J. (Ed.) (1992) “Zukunft des Alterns und gesellschaftliche Entwicklung”, Berlin, New York: de Gruyter.

Borchers A. (1997) “Die Sandwich-Generation. Ihre zeitlichen und finanziellen Leistungen und Belastungen”, Frankfurt, New York, Campus.

Borscheid P. (1992) “Der alte Mensch in der Vergangenheit”, In: P.B. Baltes & J. Mittelstrass (Ed.), *Zukunft des Alterns und gesellschaftliche Entwicklung* (35-61) Berlin, New York, de Gruyter.

Conze W. (Ed.) (1976) “Sozialgeschichte der Familie in Neuzeit Europas”, Stuttgart, Klett.

Fooker I. (1999) “Intimität auf Abstand. Familienbeziehungen und soziale Netwerke”, In: A. Niederfranke, G. Naegele & E. Frahm (Ed.), *Funkkolleg Altern 2, Lebenslagen und Lebenswelten, soziale Sicherung und Altenpolitik*, (209-243), Westdeutscher Verlag, Opladen, Wiesbaden.

Lauterbach W. (1998) “Die Multilokalität später Familienphasen zur räumlichen Nähe und Ferne der Generationen”, *Zeitschrift für Soziologie*, 27(4) 297-315.

Mitterauer M. (1976) “Auswirkungen von Urbanisierung und Frühindustrialisierung auf Familienverfassung an Beispielen österreichischen Raums”, In: W. Conze (Ed.), *Sozialgeschichte der Familie in Neuzeit Europas* (53-146) Stuttgart Klett.

Nauck B. ve Onnen-Isemann C. (Ed.) (1995) “Familie im Brennpunkt von Wissenschaft und Forschung”, Neuwied Luchterhand

Niederfranke A., Naegele G., Frahm E. (Ed.) (1999) "Funkkolleg Altern 2: Lebenslagen und Lebenswelten, soziale Sicherung und Altenpolitik", Westdeutscher Verlag, Opladen, Wiesbaden.

Rosenmayr L. ve Köckeis E.(1965) "Umwelt und Familie alter Menschen", Neuwied, Berlin, Luchterhand.

Schütze Y. ve Wagner M. (1995) "Familiäre Solidarität in den späten Phasen des Familienverlauf", In: B. Nauck & C. Onnenlsemann (Ed.), *Familie im Brennpunkt von Wissenschaft und Forschung*, (307-327), Neuwied, Luchterhand.

Schütze Y. (2000): "Generationenbeziehungen", In: H.-W. Wahl ve C. Tesch-Römer (Ed.), *Angewandte Gerontologie in Schlüsselbegriffen* (148-152). Kohlhammer: Stuttgart.

T. C. Başbakanlık İstatistik Kurumu (2002), Ankara.

Tufan İ. (2007): "*Birinci Türkiye Yaşlılık Raporu*" Antalya, Gero Yay.

Tufan İ. (2008). "*Bağımız yaşam ve Sınırları*" Bu araştırmanın yayın hazırlıkları devam etmektedir.

Wahl H.W. ve Tesch-Römer C. (Ed.) (2000): "*Angewandte Gerontologie in Schlüsselbegriffen*" Kohlhammer: Stuttgart.